

การวิเคราะห์ลิลิตเพชรมงกุฎในแนววรรณคดีวิจารณ์ตะวันตก

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ลิลิตเพชรมงกุฎในค่านิยมต่าง เวลาที่ต่าง และจุดมุ่งหมายที่ต่าง ไว้ในบทที่ 2 วิเคราะห์ที่ในด้านที่มาของเรื่องไว้ในบทที่ 4 และวิเคราะห์ลักษณะคำ ประพันธ์ไว้ในบทที่ 5 ซึ่งเป็นแนวการศึกษาวรรณคดีแต่เดิมมา อย่างไรก็ตาม ในระยะหลัง แนวการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีของไทยได้ขยายวงกว้างขึ้น เนื่องจากมีผู้นำเอาแนวการ วิจารณ์วรรณคดีของตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย เป็นต้นว่า ดร. วิทย์ กิระศรียานนท์ ได้ใช้ตัวอย่างจากวรรณคดีไทยประกอบการอธิบายหลักวิชาต่าง ๆ ทางวรรณคดีและวรรณคดี วิจารณ์ของตะวันตก ในหนังสือชื่อ "วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์" ชลธิรา สัตยารัตนา ได้ริเริ่มนำทฤษฎีการวิจารณ์วรรณคดีแบบใหม่ของตะวันตกบางอย่าง เช่น การวิจารณ์ วรรณคดีโดยอ้างอิงหลักจิตวิทยาและมานุษยวิทยามาใช้กับวรรณคดีไทยหลายเรื่อง มีขุนช้าง ขุนแผน และสิงห์ไกรภพ เป็นต้น ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "การนำวรรณคดีวิจารณ์แบบใหม่ แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย" และสุวรรณา เกรียงไกรเพชร ก็ได้วิจารณ์วรรณคดี เรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ในด้านแก่นเรื่อง ลักษณะตัวละคร ระบบสัญลักษณ์และภาพพจน์ ตามแบบทฤษฎีการวิจารณ์แบบใหม่ ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิง วรรณคดีวิจารณ์" การใช้หลักการวิจารณ์วรรณคดีแบบตะวันตกดังกล่าว เป็นการศึกษา วรรณคดีไทยในแง่มุมที่ต่างไปจากเดิม จึงนับว่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีไทย เพราะทำให้ทัศนะของผู้ศึกษากว้างขวางออกไป ผู้วิจัยก็เห็นพ้องด้วยว่าวรรณคดีไทยบางเรื่อง อาจจะใช้ทฤษฎีแบบตะวันตกมาใช้ในการวิจารณ์ได้ และได้พิจารณาเห็นว่า ลิลิตเพชรมงกุฎ เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งสามารถนำทฤษฎีแบบตะวันตกมาใช้วิจารณ์ได้ ในบทนี้จึงใคร่ขอเสนอเอา เนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎมาวิเคราะห์ในแนววรรณคดีวิจารณ์ของตะวันตกด้วย

ก่อนที่จะวิเคราะห์เนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฏ ผู้วิจัยใคร่ขอนำลิลิตเพชรมงกุฏ มาพิจารณาความเป็นวรรณคดีที่ควรจัดอยู่ในประเภทใด หลักการแบ่งประเภทวรรณคดีไทย แต่เดิมนั้นมักจะแบ่งกลุ่มเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวรรณคดี กล่าวคือ มักจะแบ่งตาม ลักษณะคำประพันธ์ เป็นวรรณคดีประเภทคำกลอน วรรณคดีประเภทคำฉันท์ วรรณคดีประเภทลิลิต วรรณคดีคำโคลง เป็นต้น ในบางครั้งก็แบ่งด้วยทำนองแต่ง เช่น แบ่งเป็น วรรณคดีปี่ราศ วรรณคดีบทละคร วรรณคดีข่อยเกี้ยวรติ เป็นต้น การแบ่งทั้งสองแบบนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการศึกษาลักษณะคำประพันธ์ ความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของวิธีการ แต่งคำประพันธ์แบบต่าง ๆ หรือมีฉะนั้นก็เป็นกรแบ่งกลุ่มวรรณคดีตามยุคสมัยที่แต่งวรรณคดี เช่น แบ่งเป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นในสมัยสุโขทัย วรรณคดีกรุงศรีอยุธยา วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งแต่ละสมัยยังแบ่งย่อยออกเป็นต้นสมัย กลางสมัย ปลายสมัย หรือแบ่งขอยกลงไปตามรัชสมัยของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ก็ได้อีก การแบ่งวิธีนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาประวัติ และภูมิหลังของการแต่งวรรณคดีแต่ละเรื่อง แต่ยังไม่มียุวิธีใดที่จัดแบ่งวรรณคดีเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาเนื้อเรื่อง จนกระทั่ง ดร.วิทย์ สีวะศรียานนท์ ได้เสนอไว้ในวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ถึงวิธีการแบ่งวรรณคดีไทยตามเนื้อหาว่าจะใช้หลักการแบ่งวรรณคดี ๓ ประเภท ซึ่งถือว่าวรรณคดีแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. วรรณคดีที่แสดงความรู้สึกของผู้แต่งเอง (Subjective หรือ Lyric) เป็นวรรณคดีที่แสดงบุคลิกลักษณะของผู้แต่ง วรรณคดีประเภทนี้แบ่งย่อยออกได้เป็นวรรณคดีประเภทกาพย์กลอนแสดงความคิดทางปรัชญา กาพย์สวดชื่น Ode และกาพย์กลอนแสดงความเศร้าหรือหม่นหมอง (Elegy)

2. วรรณคดีที่ผู้แต่งแสดงตัวเป็นกลาง (Objective) เป็นวรรณคดีที่เล่าพฤติการณ์และแสดงความคิดเห็นของผู้อื่นโดยแสดงความคิดเห็นส่วนตัวของผู้แต่งน้อยที่สุด วรรณคดีประเภทนี้แบ่งย่อยออกตามลักษณะการแสดงออกเป็น 2 แบบ คือ

ก. ละคร (Drama)

ข. วรรณคดีบรรยาย (Narrative literature) ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็น

- 1) วรรณคดีบรรยายภาพกอลอน ประกอบด้วยวรรณคดี 3 ประเภท คือ
 - ก) นิตานคำกอลอน (Ballad)
 - ข) มหากาพย์ (Epic)
 - ค) เรื่องประโลมโลกคำกอลอนหรือนิยายกอลอน (Romance)
- 2) วรรณคดีบรรยายร้อยแก้ว ประกอบด้วยวรรณคดี 2 ประเภท คือ
 - ก) นวนิยาย (Novel)
 - ข) เรื่องสั้น (Short Story)¹

แม้ว่าวิธีการแบ่งประเภทวรรณคดีวิธีนี้จะเป็นหลักการของวรรณคดีตะวันตกก็นำมาประยุกต์ใช้ได้กับวรรณคดีไทย โดยยึดหลักในการพิจารณาแบบเดียวกัน แต่จำนวนตลอดจนประเภทของกลุ่มวรรณคดีคงจะต้องแตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะคำประพันธ์ไทย ซึ่งผู้วิจัยขอยกไว้ให้เป็นหน้าที่ของทนายทางวรรณคดีพิจารณากันต่อไป

เมื่อนำลิลิตเพชรมงกุฎมาพิจารณาแบ่งประเภทตามวิธีข้างต้น ก็จะได้เห็นว่าลิลิตเพชรมงกุฎจัดอยู่ในประเภทใหญ่ที่ 2 คือ วรรณคดีที่ผู้แต่งแสดงตัวเป็นกลาง และมีลักษณะการแสดงออกแบบวรรณคดีบรรยายภาพกอลอน

วรรณคดีบรรยายภาพกอลอน เป็นวรรณคดีที่มีเนื้อเรื่องและมีจุดประสงค์จะเล่าเรื่อง มีผู้ให้ข้อสังเกตว่าวรรณคดีประเภทนี้น่าจะเป็นต้นเค้าของนวนิยายอันเป็นคำประพันธ์สมัยใหม่ เนื่องจากวรรณคดีบรรยายภาพกอลอนและนวนิยาย ซึ่งก็คือวรรณคดีบรรยายร้อยแก้ว มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันหลายประการ เป็นต้นว่า มีเนื้อเรื่อง โคร่งเรื่อง สาระ

¹ วิทยุ ทิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 92 - 118.

หรือแนวคิดที่ผู้แต่งประสงค์จะถ่ายทอดสู่ผู้อ่านซึ่งเรียกว่าแก่นเรื่อง มีตัวละคร มีเหตุการณ์ และการกระทำต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความตื่นเต้น สนุกสนาน ราวใจเช่นเดียวกัน¹ เพื่อเป็นเช่นนี้การวิเคราะห์เนื้อเรื่องของวรรณคดีประเภทนี้จึงมักจะใช้การวิเคราะห์ตามแบบของนวนิยาย คือ วิเคราะห์ส่วนประกอบต่าง ๆ อันได้แก่ โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง ตัวละคร ฉาก บทสนทนา เป็นต้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะนำหลักการวิเคราะห์เนื้อเรื่องตามแนวนวนิยายมาใช้วิเคราะห์เนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎเช่นเดียวกัน แต่มิได้ยึดถือตามแบบของเดิมมากนัก ทั้งนี้เพราะวรรณคดีไทยมีลักษณะที่แตกต่างไปจากนวนิยายแบบตะวันตก และจะวิเคราะห์แค่ส่วนประกอบที่เทียบเคียงกันได้เท่านั้น ซึ่งได้แก่ โครงเรื่อง แก่นเรื่อง และตัวละคร แต่จะได้พยายามนำหลักเกณฑ์ของตะวันตกมาดัดแปลงให้เข้ากับลักษณะของวรรณคดีไทย และเปรียบเทียบกับวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ ด้วย

การวิเคราะห์เนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎจะแบ่งวิเคราะห์เป็น 2 ตอน คือ

1. การวิเคราะห์โครงเรื่อง คือ การวิเคราะห์การดำเนินเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎว่ามีโครงเรื่องเป็นอย่างไร และจะนำมาสรุปหาแก่นเรื่องว่าคืออะไร
2. การวิเคราะห์ตัวละคร คือ การวิเคราะห์ตัวละครสำคัญในลิลิตเพชรมงกุฎ โดยศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับตัวละครแต่ละตัวว่าเป็นตัวละครชนิดใด มีลักษณะนิสัยเช่นใดและมีบทบาทอย่างไร

1. การวิเคราะห์โครงเรื่อง คำจำกัดความของโครงเรื่อง (Plot)
ในการวิเคราะห์นวนิยาย คือ

¹ Francis X. Connolly, Poetry : Its Power and Wisdom (New York : Charles Scribner's Sons, 1960), p. 218.

โครงเรื่อง (plot) หมายถึงเค้าโครงของพฤติกรรม (action) ในเรื่องซึ่งผู้เล่ากำหนดขึ้น คำว่าพฤติกรรมในที่นี้หมายถึงเหตุการณ์ ชุติหนึ่ง หรือความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาในเรื่อง ซึ่งมีความผสมผสานกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว และมีความสำคัญต่อเรื่อง เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ดำเนินติดต่อกันตามลำดับจากตอนเริ่มต้นไปสู่ ตอนกลางและตอนจบ ¹

พิจารณาจากคำจำกัดความนี้ โครงเรื่องคือลำดับของเหตุการณ์สำคัญของเรื่อง ที่ผู้แต่งกำหนดให้เป็นไปเพื่อให้เรื่องจบลงตามที่ต้องการ แต่โครงเรื่องก็ไม่ใช่นำเรื่อง แม้ว่าโครงเรื่องจะเล่าถึงเหตุการณ์ตามลำดับเช่นเดียวกับเนื้อเรื่อง โครงเรื่องต่างจากเนื้อเรื่องตรงที่ว่า โครงเรื่องเป็นลำดับเรื่องที่ยกถึงสาเหตุและผลด้วย ² มีผู้เปรียบเทียบโครงเรื่องว่าเหมือนกับแบบแปลนหรือพิมพ์เขียวของสถาปนิก ³ ซึ่งผู้แต่งจะต้องวาดขึ้นไว้ก่อนที่จะแต่งเรื่อง

โครงเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎมีอยู่ 2 ระดับ คือ โครงเรื่องใหญ่และโครงเรื่องย่อย

¹ สุพรรณิ วราทร, "ประวัตินวนิยายไทยตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2516) (อักษรสานา), หน้า 16 - 7.

² E.M. Forster, Aspects of the Novel (New York : Harcourt, Brace & Company, 1927), p. 130.

³ ม.ล. คุ่ย ชุมสาย, วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2516), หน้า 75.

1.1 โคร่งเรื่องใหญ่ของลิลิตเพชรมงกุฎมีว่า เจ้าชายเพชรมงกุฎเสด็จ
ประพาสป่า พระองค์ได้พบและรักกับเจ้าหญิงองค์หนึ่ง เจ้าชายจะทอ้งแสดงความสามารถ
ในการตีปริศนาของเจ้าหญิงหลายครั้งหลายหนเพื่อให้ได้เจ้าหญิงมาเป็นคู่ครอง เจ้าชาย
ประทับอยู่กับเจ้าหญิงชั่วระยะหนึ่ง ก็ช่วยกันกับพี่เลี้ยงทำอุบายหลอกพระบิดาของเจ้าหญิง
ให้ขับเจ้าหญิงออกจากเมืองเพื่อเจ้าชายจะได้พาเจ้าหญิงไปยังเมืองของตน อุบายอันนี้
มีผลสืบเนื่องให้พระบิดาของเจ้าหญิงสิ้นพระชนม์ไปในที่สุด

โคร่งเรื่องใหญ่ของลิลิตเพชรมงกุฎมีลักษณะคล้ายกับโคร่งเรื่องของวรรณคดีไทย
เรื่องอื่น ๆ มากมายหลายเรื่อง โดยเฉพาะวรรณคดีประเภทที่เรียกว่าเรื่องจักร ๆ
วงศ์ ๆ ¹ ซึ่งมีเนื้อเรื่องทำนองเดียวกันว่า

¹ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดมีความนิยมแต่งนิทาน
คำกลอนตามแบบสุนทรภู่กันมาก มีทั้งที่นำเอานิทานเรื่องเก่า ๆ ที่เคยมีมาแล้วในสมัย
กรุงศรีอยุธยา เช่น โม่งป่า พระรถเมรีหรือรถเสนมาแต่งใหม่ และที่คิดผูกเรื่องขึ้นเอง
โดยเลียนแบบนิทานเก่าหรือวรรณคดีที่มีอยู่เดิม ตลอดจนนิทานชาดกต่าง ๆ ต่อมาตาม
โรงบ่อนเบี้ยจัดให้มีละครเพื่อเรียกคนมาดูจะได้เข้าบ่อนเล่นเบี้ยด้วย โดยนำเอานิทาน
คำกลอนที่แต่งไว้และกำลังเป็นที่นิยมมากมาดัดแปลงดัดตอนเป็นละคร คนชอบดูละครมาก
เป็นเหตุให้มีผู้แต่งนิทานคำกลอนออกมามากมายและพิมพ์จำหน่ายกันอย่างแพร่หลาย
นิทานคำกลอนเหล่านี้ใช้กลอนแบบกลอนสุนทรภู่ คือ ถือเอาสัมผัสเป็นสำคัญ ไม่ใช่คำนึงถึง
ความหมาย เช่น "พระทรงกรีพระภูมิพระราช เสด็จจรไรไลไกลคลา" หรือ "ชื่อสมทร
อุมแม่มมาลีไปบุรีกาณราษฎรค์" เป็นต้น ตัวอย่างชื่อเรื่องนิทานคำกลอนเหล่านี้ได้แก่
วงศ์สุวรรณค์ จันทวาด สุริยงค์พรหมเมต จักรแก้ว มณีสุริยวงศ์ เป็นต้น เนื่องจากชื่อเรื่อง
มีคำว่า -จักรและวงศ์ซ้ำกันมาก จึงมีผู้ให้ชื่อหนังสือประเภทนี้ว่า "เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ"
ดูใน วรรณคดีไทย ของ พระวรวาทย์พิสิฐ หน้า 82 และ 172 - 74.

พระเอกเป็นโอรสกษัตริย์ ออกจากบ้านเมืองไปเรียนศิลปศาสตร์
กับดาบี่ในป่า ครั้นเรียนจบแล้วลาอาจารย์กลับเมืองไปพบยักษ์ที่มีลูก
สาวสวยแล้วลักพาตัวสาวยักษ์ไป ยักษ์พอตายกทัพตามจับ พระเอกก็
มาพดตาคาย อยู่ครองเมืองยักษ์ได้พอสมควรแก่เวลาแล้วพามเหสีกลับ
เมืองตน ไปนอนอยู่กลางป่ามียักษ์หรือคนธรรพ์มาลักเอาชายาที่กำลังหลับ
อยู่ไป พระเอกตื่นขึ้นเที่ยวตามหา แล้วไปพบอะไรต่ออะไรกว่าจะพบ
ชายาก็ไปได้ลูกสาวเจ้าเมืองอื่น ๆ อีกหลายคน¹

เมื่อนำโครงเรื่องใหญ่ของลิลิตเพชรมงกุฏและโครงเรื่องของเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ
มาเปรียบเทียบกันจะเห็นได้ว่า มีขั้นตอนลำดับของเรื่องตรงกัน ดังนี้

1. เริ่มเรื่องด้วยการที่พระเอกซึ่งเป็นโอรสกษัตริย์เสด็จออกจากบ้านเมืองไป
เพียงแต่ต่างกันในรายละเอียด คือ ในลิลิตเพชรมงกุฏเป็นการเสด็จประพาสป่า ส่วนใน
เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นการไปเรียนวิชา
2. พระเอกได้พบและรักกับนางเอก ซึ่งเป็นหญิงสาวสวย
3. พระเอกจะต้องฟันฝ่าอุปสรรคอันยากลำบากนานาประการ เพื่อให้ได้นางเอก
มาเป็นคู่ครอง ในลิลิตเพชรมงกุฏเป็นการใช้ปัญญาที่ปริศนาของเจ้าหญิง ส่วนในเรื่อง
จักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นการต่อสู้กับบิดาของนางเอกซึ่งเป็นยักษ์หรือผู้ที่มีฤทธิ์อำนาจมาก
4. พระเอกพานางเอกกลับเมือง แต่ไม่ใช่ด้วยความยินยอมของบิดานางเอก
ต้องอาศัยกลอุบาย (ในลิลิตเพชรมงกุฏ) หรือการต่อสู้ (ในเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ) ซึ่งมี
ผลทำให้บิดาของนางเอกต้องสิ้นชีวิตไป

¹ พระวรรณคดีพิธาน, วรรณคดีไทย, หน้า 82.

จะเห็นได้ว่า ส่วนแกนสำคัญของเรื่องตรงกัน ต่างกันแต่รายละเอียดและข้อที่ว่า เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ จะมีเรื่องราวต่อกันไปอีก คือ พระเอกกับนางเอกมีเหตุต้องพลัดพรากจากกัน ทำให้การดำเนินเรื่องวกกลับไปสู่จุดตั้งต้นใหม่ เหตุการณ์ที่ดำเนินต่อไปก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับตอนแรก

เมื่อนำโครงเรื่องประเภทนี้มาพิจารณาคุณก็จะเห็นได้ว่า สารของเรื่องอยู่ที่การผจญภัยของพระเอก เหตุการณ์ทั้งหลายในเรื่องล้วนแต่เกิดขึ้นกับพระเอก ลักษณะการผจญภัยของพระเอกก็มีอยู่ 2 ประเด็นเท่านั้น คือ ความรักหรือการไถ่กู้ครอง และการแสดงความสามารถทางปัญญาหรือการสู้รบ จะสังเกตได้จากเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ว่า ไม่ว่าจะแต่งเรื่องให้ยาวต่อไปเท่าไรก็วนเวียนอยู่แต่เรื่อง เจ้าชายไต่ชายาเพิ่มขึ้น หรือได้แสดงฝีมือมากขึ้นเท่านั้นเอง เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ทำให้สรุปแก่นเรื่องของโครงเรื่องประเภทนี้ได้ว่าเป็นความรักและการสู้รบ

แก่นเรื่องของความรักและการสู้รบนี้ได้ปรากฏอยู่แต่ในลิลิตเพชรมงกุฏ และเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เท่านั้น วรรณคดีไทยอีกมากมายหลายเรื่อง เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ รามเกียรติ์ เป็นต้น ก็ล้วนแต่มีแก่นเรื่องคือ ความรักและการต่อสู้ทั้งสิ้น นอกจากนั้นโครงเรื่องของวรรณคดีเหล่านั้นก็ไม่ต่างไปจากลิลิตเพชรมงกุฏและเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ นัก กล่าวคือ เป็นเรื่องของโอรสภคิรัยที่เสด็จจากบ้านเมืองไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ได้พบและรักกับเจ้าหญิงผู้มีรูปโฉมงดงาม เจ้าชายจะต้องทำการอันยากลำบาก เช่น ยกศรหรือต่อสู้กับผู้ที่หมายปองเจ้าหญิงรายอื่น ๆ เพื่อที่จะให้ได้เจ้าหญิงมาเป็นชายา แล้วมีเหตุการณ์ที่ทำให้ทั้งคู่ต้องพลัดพรากจากกัน มีการผจญภัยต่อสู้ต่าง ๆ ชั่วระยะหนึ่ง พระเอกกับนางเอกจึงได้พบกันเมื่ออุปสรรคทั้งหลายห้วงปวงหมดไป เพียงแต่ว่าในวรรณคดีบางเรื่อง เช่น รามเกียรติ์ เป็นต้น ส่วนที่เป็นการผจญภัยต่อสู้มีปริมาณมากกว่าครึ่งของเรื่อง ทำให้เห็นโครงเรื่องดังกล่าวไม่ชัดเจน เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้มองเห็นได้ว่า แก่นเรื่องและโครงเรื่องลักษณะนี้ได้เป็นแก่นเรื่องและโครงเรื่องของวรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่เป็นแก่นเรื่องและ

โครงเรื่องส่วนรวมของวรรณคดีไทยส่วนมาก ตรงกับลักษณะที่พระยาอนูมานราชชนเรียกว่า ท่วงท่าที่แสดงทั่วไปหรือสากล (General or Universal Style) ซึ่งท่านได้อธิบายไว้ว่า

ศิลปกรรมทุกชิ้นเป็นส่วนหนึ่งแห่งมูลฐานของชาติ และเกี่ยวกับนิสัยใจคอและความประพฤติ ตลอดจนความรู้สึกของคนทั้งหมดในชาติ ไม่ว่าจะคิดอะไร ทำอะไร ก็มีลักษณะลุ่มๆคล้ายคลึงกัน ลักษณะที่กล่าวนี้เป็นของส่วนรวม ไม่ใช่เป็นของใครโดยเฉพาะตัวบุคคล แล้วลักษณะที่เป็นส่วนรวมนี้สำคัญและสืบต่อกทอดกันมาจนถึงคนรุ่นหลัง โดยไม่รู้รู้สึกตัว เพราะแฝงเร้นอยู่ในจิตใจและค่อยเป็นค่อยไปที่ละน้อย จะปรากฏเป็นผลให้รู้ได้ก็ต่อเมื่อภายหลัง จะแต่งหนังสือหรือสร้างศิลปกรรมอย่างใด ๆ ขึ้น ก็ไม่หนีเป็นแบบเดียวกัน นี้แหละคือท่วงท่าที่แสดงทั่วไป¹

เมื่อโครงเรื่องและแก่นเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎซึ่งเป็นวรรณคดีที่มีต้นเค้าเป็นนิทานสันสกฤตมีลักษณะตรงกับท่วงท่าที่แสดงออกส่วนรวมของวรรณคดีไทย ทำให้สันนิษฐานไปได้ว่า สาเหตุประการหนึ่งที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เลือกเอานิทานเรื่องนี้มาแต่งเป็นคำประพันธ์ แทนที่จะเลือกเอานิทานเรื่องอื่น ๆ คงจะได้แก่การที่ท่านจับโครงเรื่องและแก่นเรื่องของนิทานเรื่องนี้ไว้ว่า คล้ายคลึงกับวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ ทำให้ท่านเห็นว่าเมื่อเนื้อเรื่องเข้ากับรสนิยมคนไทยได้อยู่แล้ว การจะนำเอามาแต่งเป็นคำประพันธ์อ่านกันทั้งในหมู่คนไทยก็คงจะทำได้โดยไม่ต้องดัดแปลงเรื่องมากเท่าใดนัก

¹ พระยาอนูมานราชชน, การศึกษาวรรณคดีแนววรรณศิลป์ (พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2507), หน้า 118.

1.2 โคร่งเรื่องย่อย ลิลิตเพชรมงกุฎมีโคร่งเรื่องใหญ่แบบเดียวกับเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ก็จริง แต่ลักษณะของเนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎแตกต่างไปจากลักษณะของเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ มีผู้สรุปลักษณะของเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ไว้ดังนี้

1. โคร่งเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัย การต่อสู้รบพุ่ง และการแสดงความกล้าหาญ
2. เหตุการณ์ในเรื่องดำเนินไปอย่างโลดโผนพิสดารเกินกว่าความเป็นจริง
3. ตัวละครมีลักษณะเป็นมนุษย์ธรรมดา ไม่ใช่เทพเจ้าก็จริง แต่ก็มีลักษณะหรือความสามารถพิเศษ ซึ่งต่างไปจากลักษณะของคนธรรมดาทั่วไป นอกจากนี้ก็อาจมีสิ่งมหัศจรรย์หรืออำนาจลึกลับอื่น ๆ เป็นเครื่องประกอบด้วย เช่น มีเวทมนต์คาถา หรือมีอาวุธ มีพาหนะวิเศษต่าง ๆ เป็นต้น¹

ลิลิตเพชรมงกุฎไม่มีลักษณะที่กล่าวมาเหล่านี้เลย ในเรื่องนี้ไม่มีการจับอาวุธขึ้นต่อสู้กันแม้แต่ครั้งเดียว งานอันยากลำบากที่เจ้าชายจะต้องทำเพื่อให้ได้เป็นคู่ครองของเจ้าหญิงไม่ใช่แสดงความสามารถในการสู้รบ แต่เป็นการที่ปริศนาซึ่งเจ้าชายก็ไม่สามารถทำได้ด้วยพระองค์เอง ต้องให้พี่เลี้ยงช่วยคิดให้ การต่อสู้ใด ๆ ที่มีอยู่ในเรื่องนี้ล้วนแต่เป็นการต่อสู้ทางปัญญา ซึ่งไหว ซึ่งพริบ และคิดวางกลยุทธ์ทั้งสิ้น จึงไม่มีเหตุการณ์ที่โลดโผนพิสดารหรือเรื่องราวที่เหลือเชื่อเป็นจริงไปไม่ได้ ลักษณะตัวละครก็เป็นมนุษย์ธรรมดาสามัญ พระเอกไม่มีความสามารถล้ำเลิศเกินมนุษย์ เป็นเพียงเจ้าชายธรรมดาองค์หนึ่งที่ไม่มีความวิเศษอันใดหรือเวทมนต์คาถาประการใด สติปัญญาก็ไม่เฉลียวฉลาดลึกซึ้งเกินไปกว่ามนุษย์สามัญอายุสิบหกปีทั่วไป ถึงแม้ตัวละครตัวหนึ่ง คือ พี่เลี้ยงพุทธศรีจะเป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษอยู่บ้างก็เป็นความหัดกลมทางปัญญาซึ่งอยู่ในวิสัยที่จะเป็นจริงได้ เมื่อลิลิตเพชรมงกุฎมีลักษณะเนื้อเรื่องที่แตกต่างไปมากมายเช่นนี้ ก็ย่อมจะไม่นับเนื่องเข้าเป็นเรื่องประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ อย่างแน่นอน

¹ สุวรรณฯ เกรียงไกรเพ็ชร, "พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2513) (อัครสำเนา), หน้า 190.

นอกจากลักษณะของเนื้อเรื่องจะต่างกันแล้ว การผูกเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎยังไม่เหมือนเรื่องประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งเป็นเรื่องประเภทที่ไม่มีแก่นเรื่องสำคัญ เหตุการณ์แต่ละตอนจบเป็นตอน ๆ แยกจากกันโดยเด็ดขาดแบบที่เรียกว่า episodic เหตุการณ์แต่ละตอนไม่มีความเกี่ยวข้องกันมากไปกว่ามีตัวละครเอกรวมกัน เป็นลักษณะของเรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านแต่เพียงประการเดียว ส่วนการผูกเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎนั้น แม้ว่าจะประกอบด้วยเหตุการณ์หลายตอน แต่เหตุการณ์ทุกตอนมีความสอดคล้องสัมพันธ์กันในทางที่จะย้ำแก่นเรื่องซึ่งเป็นสารหรือความคิดที่ผู้แต่งประสงค์จะแสดงให้เห็นชัดยิ่งขึ้น เป็นลักษณะของเรื่องที่แต่งขึ้นโดยมีจุดประสงค์จะแสดงความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งนอกเหนือไปจากเล่าเรื่องให้เกิดความเพลิดเพลิน ซึ่งเป็นลักษณะของการแต่งนวนิยายสมัยใหม่

ลักษณะการผูกเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎไต่จากโครงเรื่องย่อย โครงเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัยของเจ้าชายเพชรมงกุฎ ซึ่งเป็นโครงเรื่องใหญ่นั้นประกอบด้วยโครงเรื่องย่อย 3 ตอน ดังนี้

- ตอนที่หนึ่ง เจ้าชายพบหญิงชายสามภรรยาคนหนึ่ง และไต่เสี้ยกับนางโดยอุบาย
- ตอนที่สอง เจ้าชายพบเจ้าหญิงประทุมวดีและไต่นางเป็นชายา
- ตอนที่สาม พุทธศรีหาอุบายให้เจ้าหญิงถูกขับออกจากเมือง

โครงเรื่องย่อยแต่ละตอนมีลักษณะที่แตกต่างหากจากกันได้ ทุกตอนมีการดำเนินเรื่องที่จบลงในตัวเอง คือ มีจุดเริ่มต้นอันเป็นปัญหาหรือความขัดแย้ง¹ ที่เกิดขึ้น แล้วมีการกระทำเพื่อแก้ไขความขัดแย้งนั้น ซึ่งนำไปสู่ผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังจะไต่ยกมากล่าวถึงแต่ละตอนไป ดังนี้

¹ ความขัดแย้ง (conflict) เป็นศัพท์ในทางวรรณคดีวิจารณ์ คือการที่ความปรารถนาของตัวละครประสบนับอุปสรรคขัดขวาง อุปสรรคนี้อาจจะเกิดจากภาวะธรรมชาติ หรือสังคม หรือตัวละครฝ่ายอื่น หรือโชคชะตาก็ได้ ถ้อยกันว่าความขัดแย้งเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่อง ถ้าไม่มีความขัดแย้ง เรื่องก็ไม่เกิด

ตอนที่หนึ่ง เมื่อเจ้าชายพบหญิงผู้หนึ่ง ทรงปรารถนาจะได้นาง แต่คิच्छ์ค้อยู่ที่นาง เป็นภรรยาของชายอื่น เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าชายกับสามีนาง พุทธศรีออกอุบาย ขอนเจ้าชายไว้ในกระโจมแล้วหลอกชายผู้นั้นให้ส่งภรรยาของตนเข้าไปในกระโจม เจ้าชาย จึงได้นางสมประสงค์ ผลของความขัดแย้งคือ เจ้าชายเป็นฝ่ายชนะ

ตอนที่สอง เจ้าชายพบเจ้าหญิงประมุขีและปรารถนาจะได้นางเป็นชายา แต่ เจ้าหญิงประสงค์จะได้คูครองที่มีปัญญาจึงใช้ปริศนาเป็นเครื่องทดสอบ เจ้าชายไม่มีปัญญา จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าหญิงกับเจ้าชาย พุทธศรีช่วยเจ้าชายตีปริศนา ทำให้เจ้าหญิง คิดว่าเจ้าชายมีปัญญา เจ้าหญิงจึงรับเจ้าชายไว้เป็นคูครอง ผลของความขัดแย้ง คือ เจ้าชาย เป็นฝ่ายชนะ ได้เจ้าหญิงมาเป็นชายาทั้ง ๆ ที่พระองค์ไม่มีปัญญา

ตอนที่สาม เจ้าหญิงประมุขีประสงค์จะให้เจ้าชายประทับอยู่กับนางตลอดไป แต่พุทธศรีปรารถนาจะให้เจ้าชายเสด็จกลับเมือง เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าหญิงกับพุทธศรี เจ้าหญิงออกอุบายกำจัดพุทธศรีแต่ไม่สำเร็จ พุทธศรีวางอุบายทำให้เจ้าหญิงถูกขับออกจาก เมืองได้สำเร็จ ผลของความขัดแย้งคือ พุทธศรีเป็นฝ่ายชนะ ทำให้เจ้าชายเสด็จกลับเมือง พร้อมทั้งเจ้าหญิงได้

เมื่อพิจารณาโครงเรื่องย่อยทั้ง 3 ตอนของลิลิตเพชรมงกุฎแล้วปรากฏว่า ทุกตอนมี ความสอดคล้องส่งเสริมกัน กล่าวคือ ตอนที่หนึ่ง พุทธศรีใช้ปัญญาช่วยให้เจ้าชายชนะผู้อื่น และได้สมปรารถนา ตอนที่สองก็เป็นเรื่องทำนองเดียวกับตอนที่หนึ่ง เพียงแต่เรื่องซับซ้อนขึ้น เป็นการแสดงปัญญาในขั้นตอนที่สูงขึ้น เพราะผู้ที่เจ้าชายจะต้องเอาชนะคือ เจ้าหญิงประมุขี ซึ่งเป็นผู้ที่มีปัญญาเฉียบแหลม ไม่ใช่คนธรรมดาสามัญอย่างตอนที่หนึ่ง ส่วนตอนที่สามนั้นพุทธศรี ต้องแสดงปัญญาในขั้นสูงสุด คือ ต่อสู้กับเจ้าหญิงประมุขีเพื่อความอยู่รอดของตนเอง จะเห็น ได้ว่า โครงเรื่องย่อยทั้ง 3 ตอนย่ำความคิดอันเดียวกัน คือ การใช้ปัญญาเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ เมื่อเป็นเช่นนั้น สารของผู้แต่งหรือแนวความคิดอันเป็นจุดสำคัญของเรื่อง ที่เรียกกันว่า แก่นเรื่อง (theme) ของลิลิตเพชรมงกุฎก็คือ การใช้ปัญญาฟันฝ่าอุปสรรคนั้นเอง เปรียบ

ได้กับว่า ปัญหาประจักษ์อ่าวต และนั่นการสู้รบกันด้วยอาวุธในเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ จึงไม่จำเป็นในเรื่องเพชรมงกุฏ เพราะในเรื่องนี้เป็น การต่อสู้กันทางปัญญาแทน เรียกได้ว่า โครงเรื่องแบบนี้เป็นการแสดงความเปลี่ยนแปลงจากโครงเรื่องเดิม ซึ่งผู้แต่งอาจจะเห็นว่า เป็นเรื่องคาดคั้น น่าที่จะเล่าเรื่อง ที่แสดงถึงการต่อสู้ทางภูมิปัญญาแทน และก็ได้ รับผลสำเร็จพอสมควร

2. การวิเคราะห์ตัวละคร ตัวละครกับโครงเรื่องมีความเกี่ยวข้องกันเป็น อย่างมากในการวิเคราะห์นวนิยายถึงกันว่า ตัวละครเป็นตัวทำให้เกิดโครงเรื่องขึ้นมา และ โครงเรื่องจะต้องขึ้นอยู่กัตัวละคร¹ แต่สำหรับวรรณคดีไทยนั้นมิได้ให้ความเห็น ว่า เมื่อผู้แต่งวางโครงเรื่องไว้อย่างไร ก็ต้องพยายามสร้างตัวละครให้มีลักษณะที่จะช่วยให้เรื่อง ดำเนินไปตามจุดหมายนั้น ๆ² หมายถึงโครงเรื่องเป็นเครื่องกำหนดตัวละคร อย่างไร ก็ตาม ทั้งสองกรณีก็แสดงให้เห็นว่าตัวละครกับโครงเรื่องจะต้องคล้องตามกันและส่งเสริม ซึ่งกันและกัน ถ้าเรื่องใดมีโครงเรื่องขัดกับตัวละครเรื่องนั้นก็ไมสมเหตุสมผลและค่อยคุณค่า ทางวรรณคดี ตัวอย่างเช่น ในโครงเรื่องย่อตอนหนึ่งของลิลิตเพชรมงกุฏ เจ้าชาย เพชรมงกุฏเป็นเจ้าชายวัยหนุ่มน้อย ยังไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี อีกทั้งเป็นผู้ที่เคยชินกับการได้ ทุกสิ่งที่ปรารถนา เนื่องจากเป็นโอรสองค์เดียวและเป็นที่ยรักใคร่ประจักษ์แก่วาของ พระชนกชนนี เมื่อต้องหลงทางไปในป่าและได้พบหญิงสาวก็เกิดความปรารถนาในศวันาง ทั้ง ๆ ที่นางเป็นภรรยาของชายอื่น ถ้าเจ้าชายเพชรมงกุฏมีลักษณะนิสัยเช่นเดียวกับพระราม กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีสติยั้งคิด มีความอดกลั้นต่อความปรารถนาของตน และเป็นผู้ที่ยึดมั่นในศีลธรรม

¹ Harry Shaw, Dictionary of Literary Terms (New York :

McGraw - Hill Book Company, 1972), p. 72.

² ฉัตรบุษพา สวัสดิพิงษ์, "คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาวชิตติ แผนกวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2517) (อัครสำเนา) หน้า 68.

พระองค์ก็จะไม่ประพาศิเช่นนั้น เหตุการณ์ตอนนี้ก็จะไม่เกิดขึ้น ถ้าผู้แต่งวางโครงเรื่องไว้เช่นนี้แล้วสร้างลักษณะนิสัยเจ้าชายเพชรมงกุฎให้เหมือนพระราม ลักษณะของตัวละครกับโครงเรื่องก็จะขัดกันมากจนไม่สามารถทำให้ผู้อ่านเห็นคล้อยตามไปได้ เรื่องก็จะเสียไป

การวิเคราะห์ตัวละครตามแบบนวนิยายจะแบ่งตัวละครออกเป็น 2 ประเภท โดยถือเอาความจริงในการสร้างลักษณะนิสัยตัวละครเป็นเกณฑ์ตัดสิน คือ

1. ตัวแบน¹ (flat character) หมายถึงตัวละครที่มีลักษณะนิสัยค่อนข้างตายตัว เช่น เจ้าหญิงแสนสวยผู้ดีพร้อมทุกประการ หรือตัวโกงที่มีแก่ความเลวร้ายนานาประการ เป็นต้น ตัวละครเหล่านี้จะพูดและทำแต่สิ่งที่สอดคล้องกับลักษณะนิสัยเฉพาะตัวดังกล่าว ผู้อ่านจึงคาดหมายได้ถูกต้องเสมอว่าตัวละครนั้น ๆ จะทำอะไร ตัวละครเหล่านี้มีลักษณะไม่สมจริง มักจะตีเกินไปกับความมนุษย์สามัญธรรมดา นอกจากนั้นตัวละครที่เป็นตัวประกอบในเรื่องซึ่งมีบทบาทน้อยเกินกว่าที่ผู้อ่านจะสังเกตเห็นลักษณะนิสัยโดยละเอียดได้ก็เป็นตัวละครประเภทตัวแบนเช่นเดียวกัน

2. ตัวกลม² (round character) หมายถึงตัวละครที่มีลักษณะสมจริงคือ ผู้อ่านได้เห็นลักษณะนิสัยของตัวละครหลายด้านด้วยกัน ทั้งลักษณะที่ดีและไม่ดี อี. เอ็ม. ฟอรัสเตอร์ นักประพันธ์ชาวอังกฤษที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งได้ให้หลักเกณฑ์การพิสูจน์ว่าตัวละครเป็นตัวกลมหรือไม่ ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ที่มีผู้นำไปใช้อ้างอิงกันมากดังนี้ "ถ้าตัวละครสามารถกระทำการใด ๆ ที่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกประหลาดใจแต่ก็ยอมรับว่าเป็นไปได้ ตัวละครตัวนั้นก็เป็นตัวกลมแบบตัวกลม (The test of a round character is whether it is capable of surprising in a convincing way)"³

¹ ถือตามที่ใช้ใน วิเคราะห์ตัวละครชนิดไทย ของ ม.ล.บุญเหลือ เทพสุวรรณ

² ถือตามที่ใช้ใน วิเคราะห์ตัวละครชนิดไทย ของ ม.ล.บุญเหลือ เทพสุวรรณ

³ E.M. Forster, op.cit., p. 118.

ถ้านำเอาวิธีการแบ่งตัวละครออกเป็นตัวละคร - ตัวแบน มาใช้วิเคราะห์ตัวละครในวรรณคดีไทย จะเห็นได้ว่า ตัวละครในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ เช่น วรรณคดีประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ และวรรณคดีพุทธศาสนาประเภทชาดก มักจะเป็นตัวละครแบบตัวแบนทั้งสิ้น ถ้าจะมีตัวละครแบบตัวกลมอยู่บ้างก็น่าจะได้แก่ตัวละครเอก ๆ ในวรรณคดีไทยไม่กี่เรื่อง เช่น ลิลิตพระลอ ลิลิตเพชรมงกุฎ บทละครเรื่องอิเหนา เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นต้น ในวรรณคดีเหล่านี้ ผู้แต่งสามารถเสนอลักษณะนิสัยของตัวละครเอกในหลาย ๆ ด้าน ทำให้พอที่จะอนุมานให้ตัวละครเหล่านี้เป็นตัวละครแบบตัวกลมได้

ลิลิตเพชรมงกุฎเป็นวรรณคดีไทยเรื่องหนึ่งซึ่งมีการสร้างลักษณะนิสัยตัวละครให้เป็นตัวละครแบบตัวกลม ตัวละครสำคัญในเรื่องนี้มีอยู่ 3 ตัว คือ เจ้าชายเพชรมงกุฎ เจ้าหญิงประทุมวดี และพุทธศรี ผู้แต่งได้แสดงลักษณะนิสัยของตัวละครทั้งสามด้วยคำพูด และพฤติกรรมไว้อย่างชัดเจน พอที่จะทำให้เห็นได้ว่าตัวละครแต่ละตัวมีลักษณะนิสัยเฉพาะตัวที่แตกต่างไปจากผู้อื่น และลักษณะนิสัยของตัวละครนี้เองที่ทำให้เกิดความขัดแย้งอันเป็นเหตุให้เรื่องดำเนินไปมิใช่เหตุการณ์หรือข้อบังคับทางดำเนินเรื่อง จึงอาจจะกล่าวได้ว่าในเรื่องลิลิตเพชรมงกุฎนี้ลักษณะนิสัยตัวละครเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของตัวละครเอง นึกกับเรื่องประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งผู้แต่งจะกำหนดให้ตัวละครใดมีบทบาทอย่างไร แล้ววาดลักษณะนิสัยตัวละครให้สอดคล้องกับบทบาทนั้น ๆ ดังนั้น การวิเคราะห์ลักษณะนิสัยและบทบาทของตัวละครในลิลิตเพชรมงกุฎจึงต้องวิเคราะห์ควบคู่กันไป ดังนี้

2.1 เจ้าชายเพชรมงกุฎ มีบทบาทเป็นพระเอกของเรื่อง เนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎกล่าวถึงพฤติกรรมของเจ้าชายองค์นี้และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับพระองค์ ตั้งแต่เจ้าชายเสด็จออกไปจากบ้านเมืองจนถึงเสด็จกลับมาพร้อมด้วยพระชายา บทบาทของเจ้าชายเพชรมงกุฎเมื่อออกจากบ้านเมืองไปแล้วดำเนินไปได้เพราะความปรารถนาของพระองค์เป็นสำคัญ จะเห็นได้ว่า การดำเนินเรื่องในโครงเรื่องย่อยแต่ละตอนจะเป็นไปในทำนองว่า เจ้าชายมีความปรารถนาในสตรีผู้ใดคนหนึ่ง แล้วมีพฤติกรรมดำเนินไปเพื่อให้

สมความปรารถนานั้น ๆ โคร่งเรื่องย่อตอนที่หนึ่งมีสาเหตุมาจากเจ้าชายเกิดความปรารถนาในตัวของสาวผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นภรรยาของชายอื่น จึงทรงขอร้องให้พุทธศรีช่วยออกอุบายให้พระองค์ไคนางสมปรารถนา โคร่งเรื่องย่อตอนที่สองก็ดำเนินไปในทำนองเดียวกันกับ โคร่งเรื่องย่อตอนที่หนึ่ง เพียงแต่เหตุการณ์ยุ่งยากซับซ้อนขึ้น เพราะเจ้าหญิงประทุมวดี เป็นหญิงที่มีปัญญาและมีความปรารถนาจะทดสอบความสามารถของเจ้าชายด้วย ส่วน โคร่งเรื่องย่อตอนที่สามนั้น พุทธศรีก็ต้องทำอุบายเพื่อให้เจ้าชายเสด็จกลับเมืองพร้อมด้วยเจ้าหญิงประทุมวดีไค้ เมื่อนำเอาลักษณะการดำเนินเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎไปเปรียบเทียบกับวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมของเจ้าชายก็เทียบได้กับการผจญภัยของพระเอกในเรื่องเหล่านั้น เช่น การลักลูกสาวยักษ์มาแล้วมายักษ์พ้อตาเสียในเรื่องจักร วงศ์ ๆ หรือการผจญมัจฉาของอิเหนา ในบทละครเรื่องอิเหนา เป็นต้น

เจ้าชายเพชรมงกุฎเป็นพระเอกที่มีคุณสมบัติภายนอกไม่ต่างไปจากพระเอกในวรรณคดีไทยทั่วไป กล่าวคือ ในค่านฐานะ เจ้าชายเป็นโอรสกษัตริย์เช่นเดียวกับวรรณคดีไทยแทบทุกเรื่อง ในค่านรูปลักษณะ เจ้าชายมีรูปโฉมงดงามเป็นที่ต้องตาต้องใจหญิงจนถึงกับมีการขับเพลงชมโฉมเช่นเดียวกับพระลอ และในค่านวัยวุฒิ เจ้าชายมีอายุไค้สิบหกปี อันเป็นวัยที่สมัยก่อนถือว่าเป็นผู้ใหญ่พอที่จะเริ่มต้นชีวิตและมีครอบครัวไค้ พระเอกในวรรณคดีไทยหลายคนก็เริ่มมีบทบาทในเรื่อง เริ่มชีวิตการผจญภัยในวัยใกล้เคียงกันนี้ เป็นต้นว่า พระเวสสันดรไค้ อภิเษกกับพระนางมัทรีเมื่ออายุไค้สิบหกปี เมื่อตอนที่อิเหนาไปช่วยงานศพพระอัยยิกาที่เมืองหมันทยา และได้พบกับจินตะหรานั้น อิเหนามีอายุไค้สิบห้าปี พลายแก้วเมื่อบวชเณรและเริ่มศึกษาวิชาไค้มีอายุสิบห้าปี เช่นเดียวกัน

ในค่านคุณลักษณะภายในคือลักษณะนิสัยและความสามารถส่วนตัวนั้น พระเอกในวรรณคดีทุกชาติทุกภาษามักจะมีคุณสมบัติและลักษณะนิสัยเป็นแบบบุคคลในอุดมคติ คือ เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมอันสูงส่งทุกประการ สำหรับพระเอกในวรรณคดีไทยนั้น อาจจะมีข้อบกพร่องในค่านลักษณะนิสัยอยู่บ้าง เช่น พระลอหลงใหลพระเพื่อนพระแพงถึงกับทิ้งบ้านทิ้งเมือง อิเหนาเป็นคนเอาแค้ใจตนเอง เมื่อไปคิดพันจินตะหราก็ถึงกับช้ดคำสั่งพระบิดาและเมื่อรักษา

ก็ถึงขั้นที่จะชิงบขมาจากคู่นั้นคือจระก่า จนทำให้เกิดความเดือดร้อนไปทั่ว ชุนแผนเป็นคนเจ้าอารมณ์ ทำอะไรอย่างหนัสนั่นแล่นจนเกิดเรื่องเดือดร้อนบ่อยครั้ง อย่างไรก็ตามไรก็ตามที่พระเอกเหล่านี้ก็ต้องมีลักษณะอันเป็นอุดมคติที่คนในสมัยก่อนยกย่อง เช่น เป็นคนเจ้าชู้ มีเสน่ห์หัวใจผู้หญิง มีความสามารถในการสู้รบ มีความกล้าหาญ เข้มแข็ง และมีความเป็นผู้นำ สามารถตัดสินใจทำการต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ส่วนเจ้าชายเพชรมงกุฏนั้นนับว่าแปลกกว่าพระเอกในวรรณคดีไทยทั่วไป ถึงจะมีกษัตริย์อยู่บ้างก็เพียงประการเดียวคือเป็นผู้ที่มีใจคออ่อนในเรื่องผู้หญิง เพียงแต่ได้เห็นหญิงสาวสวยเป็นครั้งแรกก็บังเกิดความรัก ความปรารถนาเสียแล้ว ไม่คิดอะไรกับอิเหนา ชุนแผน หรือพระเอกคนอื่น ๆ แต่เจ้าชายเพชรมงกุฏไม่มีคุณลักษณะแบบบุคคลที่นายยกย่องเลย ไม่เคยแสดงความสามารถในการสู้รบ ไม่ใช่นกกล้าหาญหรือเข้มแข็ง อีกทั้งเป็นคนที่ไม่อาจจะตัดสินใจทำอะไรด้วยตนเองได้ ต้องคอยพึ่งพี่เลี้ยงอยู่เสมอ เจ้าชายเพชรมงกุฏจึงมีลักษณะเหมือนตัวเอกในนวนิยายสมัยใหม่ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นคนดีที่สุดและเก่งที่สุดแบบพระเอกในอุดมคติ นับว่าเป็นความแปลกใหม่ ซึ่งยังไม่เคยปรากฏในวรรณคดีไทยมาก่อน

การสรุปลักษณะนิสัยของเจ้าชายเพชรมงกุฏทำได้โดยการพิจารณารายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับตัวเจ้าชาย เจ้าชายเป็นโอรสองค์เดียว พระบิดาตั้งขนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งคือพุทธศรี ให้เป็นที่เลี้ยงคอยอภิบาลดูแลตั้งแต่เด็ก พุทธศรีได้ปฏิบัติหน้าที่นี้อย่างดีเยี่ยม ดังนี้

พุทธศรีพี่เลี้ยงราช	เอวรัส
รักรวมชีวงศ์	ลูกท้าว
ถนอมสอนวรภาพจน	วรราชย์
ถาพอนห่างเสด็จก้าว	หนึ่งนั้นไม่มี ¹

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน), หน้า 78.

คือให้ความรักความเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิดไม่เคยห่างเลย ความรักและความเอาใจใส่ที่พระบิดาพระมารดาและพุทธศรีมีต่อเจ้าชายเพชรมงกุฏนั้นมากมายจนทำให้การเลี้ยงดูเจ้าชายเป็นไปในแบบที่ว่า เจ้าชายเป็นเด็กเล็ก ๆ ที่จะต้องเอาใจใส่และตามใจอยู่เสมอ แม้ว่าเจ้าชายจะย่างเข้าสู่วัยหนุ่มแล้วก็ต้องตามใจต่อไปไม่สิ้นสุด จะเห็นได้จากตอนเจ้าชายหลุดลาไปประพาสป่า พระบิดาไม่โกรธยากให้ไป แต่

จกหักก็ออกมา	ครทเวฆ ไชพอ
โอพอประพาศพัน	ผอนให้โดยใจ ¹

ก็จะซัดก็เกรงว่าพระโอรสจะเสียใจ ก็ต้องยอมตามใจ แต่ก็กำชับว่า

เจ้าไปประภาคแล้ว	จรดี มานา
จากพอวันคจปี	หนึ่งไชร
หนึ่งพนมพนาศรี	จรทเรศ
ล้วนปิสางชั้นไซ้	พอไชใจตาย ²

แล้วหันไปสั่งเสียพี่เลี้ยงให้

ถนอมอรพระเขาวายศ	ยอดฟ้า
สุเคื่อนสุชนบท	เวียงราช
อยาหลงเลนละเลิงช้า	ชุกไชภัยพาด ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

² กัดจวกตนฉบับตัวเขียน

³ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), เรื่องเดิม, หน้า 81.

การเคื่อนพระโอรสให้รู้จักระมัดระวังตัวในป่าซึ่งมีอันตรายรอบคั่นก็คือ การย่ำให้พี่เลี้ยงคอยเตือนพระโอรสให้รีบกลับเมืองไม่หลงเล่นเพลินอยู่จนป่วยไข้ไปก็ดี แสดงว่าพระบิดายังคงคิดว่าเจ้าชายเพชรมงกุฎเป็นเด็กเล็ก ๆ ที่จะต้องห่วงใย ผิดกับพระบิดาในวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ เป็นต้นว่า रामเกียรติ เมื่อท้าวทศรถไปรศให้พระรามพระลักษมณ์ไปปราบยักษ์กานาสูรตามคำขอของพระวชิษฐ์พระสวามิตรนั้น ท้าวทศรถเพียงแต่ดูหน้าดูหลังแล้วววยชัยให้พรให้มีชัยชนะแก่ศัตรู มิได้สั่งเสียอย่างห่วงใยมากเท่าท้าวรัตน ทั้ง ๆ ที่การเสด็จไปปราบยักษ์มีอันตรายมากกว่าการเสด็จประพาสป่ามากมายนัก

อย่างไรก็ดี ความห่วงใยของท้าวรัตนก็มีได้มากมายเกินเหตุ เพราะเจ้าชายเพชรมงกุฎทรงมีนิสัยเป็นเด็กที่ยังไม่โตจริง ๆ เมื่อไล่ตามกว้างไปจนหลงทางนั้น ตอนแรก ๆ เจ้าชายทรงชมไม้ชมธรรมชาติไปอย่างเบิกบาน แต่เมื่อ

... ยามสายเย็นหยอแสง พระเสี้ยวแสงเสียงสัตว์ ฤาไทยอัชอาคร
พี่เลี้ยงหลออยากแล้ว ชักชวนหัวหายเสร์รา ... 1

คือพอดตกคำก็มีอาการเกร้าซึมหวาดกลัว อันเป็นลักษณะของเด็กซึ่งยังไม่เคยจากบ้านไปไกล พี่เลี้ยงต้องคอยปลุกปลอบใจ หลอกล่อให้หัวเราะจึงหายเสร์รา

ต่อมาเมื่อทั้งสองไปพบสามีภรรยาคนหนึ่ง เจ้าชายเพชรมงกุฎเกิดพอใจในตัวหญิงสาวซึ่งเป็นภรรยา จึงทรงขอร้องพหุศรีว่า

พี่เอ๋ยช่วยนิยมน

เยี่ยมแม่ หญิงแฮ

วานพี่ดักกลให้

เสนห์แท้คราวเชิญ 2

1
คัดจากต้นฉบับตัวเขียน

2
เจ้าพระยาพระคลัง (หน), เรื่องเดิม, หน้า 94.

ความประสงค์ของเจ้าชายชอนี้ทำให้เห็นได้ว่าเจ้าชายยังไม่เป็นผู้ใหญ่ จึงไม่มี
คุณธรรมในตัวมากพอที่จะยับยั้งความปรารถนาในทางที่ไม่ถูกไม่ควรได้ และเมื่อเกิดความ
ปรารถนาแล้วก็ไม่มีความเข้มแข็งหรือห้าวหาญพอที่จะชิงเอานางนั้นมาจากสามีด้วยกำลังได้
อีกทั้งมิได้ปรารถนาในตัวนางอย่างแน่วแน่จริงจัง จึงได้ขอให้พี่เลี้ยงชักลอบยลวงล่อพอ
ให้ล้มปรารถนาเป็นครั้งคราวเท่านั้น ลักษณะดังกล่าวนี้ก็เป็นลักษณะของผู้ที่ยังไม่เป็นผู้ใหญ่
เต็มที่เช่นกัน

พุทธศรีก็เช่นเดียวกับพระบิดาของเจ้าชาย คือไม่อาจจะชดใจเจ้าชายได้ แม้ว่า
ความประสงค์ของเจ้าชายจะไม่ใช่อะไรที่ถูกต้อง พุทธศรีได้แต่หวังอย่างไม่จริงจังนักว่า

พระเออยามยากกลั้น	กระหาย
เสพยาสิ่งใดอย่าหมาย	อิมทอง
รสใดจะหลงหลาย	คจรส รากนา
พอลยาหลงเลสต้อง	วุ่นวายภายหลัง ¹

แล้วก็ดำเนินกลอุบายเพื่อให้เจ้าชายสมประสงค์ต่อไป

อย่างไรก็ตาม โดยเนื้อแท้แล้วเจ้าชายเพชรมงกุฎมิใช่ผู้ที่ฝักใฝ่ในทางชั่ว หรือ
มีอุปนิสัยที่น่ารังเกียจแต่ประการใด ความผิดพลาดหรือการกระทำอันไม่ถูกต้องที่ทำไปแล้ว
ก็เนื่องจากไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจแบบคนที่ยังไม่เป็นผู้ใหญ่มากกว่า แม้ว่าเจ้าชายจะเป็นผู้ที่ได้
รับการตามใจอย่างมากจากบุคคลที่แวดล้อมอยู่ เจ้าชายก็ไม่ใช่อะไรที่มีโทษร้ายหรือเป็นคน
ดั่งคันเอาแต่ใจตัว ถ้าพุทธศรีไม่ยอมช่วยเหลือให้เจ้าชายได้เสียดกับภรรยาของผู้อื่นโดยยก
เอาความถูกต้องทางศีลธรรมมาอธิบาย เจ้าชายก็อาจจะยอมตามเช่นเดียวกับในตอน
ที่เจ้าชายทราบว่าเจ้าหญิงประทุมควีนวางแผนฆ่าพุทธศรีด้วยยาพิษแล้วคิดว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

ฝ่ายบดินทรสุริราชเจ้า	กรุงกษัตริย์
ยดสนัขวิบัติ	มอคมวย
พระจึงบัญชาตรัส	แก่พี่เลี้ยงนา
เราบควรเสพยศวย	ชั่วชาสามาญ
ปางก่อนไปลวงรู้	หินชาติ
รกรวมชีวาตมา	รวมไร
คังยามาไสยา	พิฆโกชนันแน
เรากวระนางไว้	พี่น้องจักร 1

ก็คิดว่าจะทิ้งนางไป แต่เมื่อพุทธศรีชี้แจงว่า นางทำไปเพราะความรักพระองค์ และแนะนำให้นางกลับเมืองควย เจ้าชายก็ทำตามโดยไมโต้แย้งแต่ประการใด

นอกจากจะไม่ใช้คนดักจับเอาแต่ใจตัวแล้ว เจ้าชายยังเป็นผู้ที่มีความอ่อนโยน เป็นนิสัย เจ้าชายไม่เคยกระทำการอันใดที่รุนแรงต่อผู้อื่น แม้แต่ต่อพุทธศรีซึ่งอยู่ในฐานะที่จะต้องรับคำสั่งจากพระองค์ เจ้าชายเรียกพุทธศรีว่า "พี่" และเรียกตนเองว่า "น้อง" ทุกครั้ง การแสดงความปรารถนาแต่ละครั้งก็เป็นไปในทำนองขอร้องมิใช่บังคับ เป็นที่น่าที่เมื่อเจ้าชายแสดงความปรารถนาในตัวนางประมุขก็ ก็พูดกับพุทธศรีว่า

พี่เอยนางงามแท้	น้องใครไค้นางแล
เสนหั้นสคหัง	
.....	
พี่เอยฉันไคไค	วานพี่ช่วยชักให้
รวมน้องคุดปอง 2	

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 100 - 101.

นอกจากพหูศรีแล้ว แม้แต่กับคนอื่น เช่น ยายคนธา ซึ่งเป็นคนสามัญต่ำศักดิ์ เจ้าชายก็พูดจาด้วยอย่างอ่อนหวาน ดังเช่น เมื่อจะขอเข้าพักที่บ้านนาง ก็บอกว่า

...คุณเป็นพราหมณ์พาณิช จากประเทศนครา พอเวลาอัสดง
เกรงเกลือกหลงทางหา ข้าขอเนาสำนักนี้ ยายอยามีใจหมาง...¹

เมื่อยายคนธาอนุญาตให้อยู่ด้วย เจ้าชายก็มีไต่เนิงคุก่าย อาสาเข้าช่วยยายคนธา ร้อยดอกไม้สำหรับถวายเจ้าหญิงประทุมวดี จึงได้อาศัยดอกไม้เป็นสื่อบอกข่าวว่าพระองค์เสด็จมาแล้ว ความเป็นคนอ่อนโยนขวางเอาใจคนนี้เห็นได้ชัดเจนที่สุดเมื่อยายคนธาถูกเจ้าหญิงประทุมวดีทำโทษกลับมา ยายคนธาโกรธเกรี้ยวออกปากขี้ใจแลกผู้มาพักพิงทั้งสอง เจ้าชายเพชรมงกุฎเป็นผู้ที่ตีความโกรธของยายคนธาได้ด้วยคำพูดปลอมโยนอันอ่อนหวานและการเอาอกเอาใจ ดังนี้

พระกลาวพจนสายสาร	สุนทรเรศ
วายายอยาละหอย	โศรกเศร้าหมองหมาย
พระเชิญยายอาบน้ำ	สำราญ
มาเสพย์โภชนาหาร	อयाเศวรา
แต่นี้จักคอรชาน	เคราะห์โทษ แลนา
ถึงกำหนดขยายเถา	โทษแล้วโทษา
วุฒาฟงงดองถอย	ปราไศร
ยิ้มกลาวคำชานไซ	ตอบเจ้า
สองพราหมณ์คือสองไนย	เนตรรักษ ยายนา
ความบิตอยารัวเรา	โทษนั้นยายกลัว ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

² คัดจากต้นฉบับตัวเขียน.

ไม่ว่ายายคนธำจะโกรธมากี่ครั้ง เจ้าชายก็สามารถทำให้นางหายโกรธได้ทุกครั้ง คำพูดอันอ่อนหวานของเจ้าชายอีกเช่นกันที่เอาชนะใจเจ้าหญิงประทุมวดีได้ เมื่อพระองค์เสด็จไปพบนาง ได้แสดงความในใจไว้อย่างน่าฟังว่า

ครุสาชยสวาทิเจ้า	เสมอจิตร
เรียบแต่รำพึงคิด	อยู่ช่า
เนิ่นนานปานสีพิตร	จากราง พี่แม่
สำเร็จเรียบเห็นหน้า	ทุกชนันบันเทา
อ้าแม่เฉลากักรเพียง	เพงจันทร์
รอยวามรสัน	เสคนอง
จึงจำให้เรียบจรด	จรทเรศ มานา
จนประสบลู่หอง	เที่ยงแท้ผลนำ
พระดำเภาภาคยเนื้อ	นฤมล
เรียบผากไมครีจน	จวบมวย
นุชอระแวงวน	วิจนวาท พี่นา
จักรวามรสรักขควย	หอนร่างแรมขวัญ ¹

คำพูดดังกล่าว นอกจากจะแสดงความอ่อนโยนในตัวผู้พูดแล้ว ยังมีลักษณะเป็นคำพูดที่ชื้อ ๆ ซึ่งเป็นคุณสมบัติอีกข้อหนึ่งของเจ้าชาย ทำให้จับใจผู้ฟังได้ไม่แพ้คำพูดที่แสดงชั้นเชิงเจ้าชู้ เจ้าชายเพชรมงกุฎมีความซื่ออับวิสุทธิ์เหมือนเด็ก เมื่อคิดถึงพี่เลี้ยงก็บอกออกไปตรง ๆ คุณลักษณะข้อนี้ทำให้เจ้าชายแตกต่างไปจากพระเอกในวรรณคดีไทยคนอื่น ๆ ซึ่ง

¹ คัดจากต้นฉบับตัวเขียน.

มักจะเป็นคนอารมณ์คมคาย สามารถพูดจาเอาดีเข้าตัวได้ทุกครั้ง เช่น อีเหนา เมื่อไปติดพัน จินตะหราที่ว่าไม่สนใจจะมา เมื่ออยู่ต่อหน้ามา ก็ว่ามีใครรักจินตะหรา แม้ว่าความสามารถ ในการพูดจาฉลาดเฉลียวเช่นนี้จะถือกันว่าเป็นเสน่ห์จับใจผู้หญิง แต่ความซื่อก็อาจจะ เป็นเสน่ห์ ได้ไม่แพ้กัน ดังเช่นที่มีผลต่อเจ้าหญิงประทุมวดี เมื่อนางทราบว่าคุณหลอกลวงก็มีใครกรธ แก่นเจ้าชาย แต่กลับคิดกำจัดพทุศรี

เท่าที่ได้วิเคราะห์ลักษณะนิสัยของเจ้าชายเพชรมงกุฎมาจะเห็นได้ว่า เจ้าชาย มิได้เป็นตัวละครแบบตัวแบน คือ มิได้เพียงพร้อมไปด้วยคุณธรรมอันสูงส่งที่เลิศทุกประการ แบบพระเอกในอุดมคติ แต่ก็ไม่ได้เลวจนหาส่วนดีไม่ได้แบบผู้ร้าย หากแต่มีทั้งข้อดี และข้อเสียเช่นเดียวกับมนุษย์ประชาชนทั่วไป ข้อบกพร่องของเจ้าชายคือเจ้าชายเป็นคนที่ ไม่มีความยับยั้งชั่งใจ อ่อนแอ ไม่มีความสามารถในการแก้ปัญหาของตนเอง ต้องอาศัย คนอื่นอยู่เสมอ เป็นคนประเภทที่ยังไม่เป็นผู้ใหญ่ที่บรรลุนิติภาวะเต็มที่ เนื่องจากอยู่ในวัย เด็ก อายุเพียง 16 ปีเท่านั้น และได้รับการเลี้ยงดูอย่างทะนุถนอม อีกทั้งมีคนคอยช่วยเหลืออยู่เสมอ แต่ก็มีข้อดีคือโดยเนื้อแท้แล้วเจ้าชายเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ เป็นคนซื่อ มีจิตใจ อ่อนโยน และรู้จักเอาใจคน ทำให้เป็นที่รักของคนทั่วไป ลักษณะตัวละครเช่นนี้เป็นจริงได้ สมเหตุสมผล จึงเรียกได้ว่าเจ้าชายเพชรมงกุฎเป็นตัวละครแบบตัวกลม

2.2 เจ้าหญิงประทุมวดีมีบทบาทเป็นนางเอกของเรื่อง มิใช่เนื่องจากเป็นคู่ครอง ของเจ้าชายเพชรมงกุฎซึ่งเป็นพระเอกแต่เพียงประการเดียว หากแต่เป็นตัวละครหญิงซึ่ง มีบทบาทเด่น และมีส่วนทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปได้ นางเป็นคู่ของเจ้าชายในด้านความรัก และเป็นคู่แข่งของพทุศรีในด้านปัญญา

โดยปกตินางเอกในวรรณคดีไทยจะมีบทบาทไม่มากนัก ส่วนใหญ่มีความหมายเพียง เป็นตัวแทนของชัยชนะหรือความสำเร็จของพระเอก เช่น นางเอกในเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ผู้แต่งแทบจะไม่ได้ให้ความสนใจในการสร้างลักษณะนิสัยของนางเอกเลย นางเอกเหมือน หนูหรือตุ๊กตาสุดแต่ผู้แต่งจะชักเชิดให้เป็นไป นางเอกบางคนเช่นวันทองและบุษบา มีโอกาส

แสดงอารมณ์และความคิดเป็นตัวของตัวเอง แต่ก็ไม่ถึงกับจะสามารถเลือกทางเดินของตัวเองได้ ต้องสุกแล้วแต่ความปรารถนาของผู้อื่น เช่น วันทองถูกขู่แย้งไปมาระหว่างขุนแผนกับขุนช้าง และบุษยานั้นเมื่อถูกอิเหนาลักพาตัวไปจากเมืองก็ต้องสุกแล้วแต่อิเหนา ต่อจากนั้นก็ตองแล้วแต่องค์ปะตาระกาหลาจะบังคับให้เป็นไป นางเอกน้อยคนนักที่จะมีส่วนบังคับให้เรื่องดำเนินไปตามความประสงค์ของตน เท่าที่มีอยู่ในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ พระเพื่อนพระแพงในเรื่องพระลอ ส่วาวิตรี และเจ้าหญิงประทุมวดีในเรื่องนี้ เป็นต้น

เจ้าหญิงประทุมวดีเป็นพระมิดีองค์เดียว เช่นเดียวกับเจ้าชายเพชรมงกุฎก็จริง แต่ท้าวพันทรราชมิได้เล็งคุม่าอย่างทะนุถนอมมาก จะเห็นได้ว่า แม้ว่าเจ้าหญิงประทุมวดีจะเป็นหญิงก็ได้รับอนุญาตให้ไปเที่ยวสวนซึ่งมิได้อยู่ในเขตราชสำนักแต่ลำพัง และเมื่อท้าวพันทรราชทรงเข้าพระทัยว่าพระธิดาเป็นอมมนุษย์ที่เป็นภัยต่อบ้านเมือง ก็ยอมเสียดลละพระธิดาเพื่อความสุขของประชาราษฎร เมื่อได้รับการเล็งคุม่าอย่างมีเหตุผลเช่นนี้ ทำให้เจ้าหญิงประทุมวดีเป็นผู้ที่มีความมั่นใจในตัวเองในขณะที่เจ้าชายเพชรมงกุฎต้องพึ่งพุทธศรีตลอดเวลา จะเห็นได้ว่า เจ้าหญิงคัดสินใจทำการทุกอย่างด้วยตัวเอง เช่น เมื่อทราบว่เจ้าชายมิได้ตีปริศนาของนางด้วยตนเอง เจ้าหญิงก็มีความคิดว่า

เทวีพึงท้าว	แกล้งไซ
นางคณิงโคยไว	ว่องแท้
พี่เลี้ยงพระภูวไฉย	เปรมปราศ
ครันไวนานจะแก่	ท้าวท้าวเสด็จจร
ภูธรจักนิราศร้าง	เสียพี่
จำประหารชีวี	พี่เลี้ยง
ไทม์ลายวายปรี	ชาเลิษ นันนา
จึงพระจักอยู่เพียง	ชีพม้วยสมเรา ¹

¹ คัดจากต้นฉบับตัวเขียน.

เมื่อคิดคั้งนั้นแล้ว เจ้าหญิงก็ลงมือจัดอาหารใส่ยาพิษด้วยตนเอง โดยมีไควานผู้ใด

หนึ่ง เจ้าหญิงเป็นผู้ที่มีความแคลวคล่องว่องไวในการปฏิบัติ มักจะเป็นผู้ลงมือก่อน เมื่อเจ้าหญิงได้พบกับเจ้าชายเป็นครั้งแรกและทั้งสองเกิดความรักกัน ในขณะที่เจ้าชายได้แต่ยืนตะลึงไม่รู้ที่จะทำอะไร เจ้าหญิงเป็นฝ่ายทำปริศนาเพื่อให้เจ้าชายได้ใช้เป็นแนวทางสืบหาตัวนางได้ และเมื่อเจ้าชายส่งชายคนชามาเป็นสื่อ เจ้าหญิงก็ตอบกลับไปในรูปแบบของปริศนาทันที แม้กระทั่งเมื่อเจ้าหญิงได้รู้ความจริงเกี่ยวกับตัวผู้ที่ปริศนา และคาดคะเนได้ถูกต้องว่าพหูศรีจะไม่ยอมให้เจ้าชายอยู่ที่นครกรรมตลอดไป นางเป็นฝ่ายเริ่มการต่อสู้แย่งชิงเจ้าชายก่อน เพียงแต่ในครั้งนี้นางทำพลาด ต้องเป็นฝ่ายแพ้ก่ลอบายเสียเอง

ความพ่ายแพ้ของเจ้าหญิงครั้งนี้เป็นการแสดงว่า แม้ว่าเจ้าหญิงจะเป็นคนฉลาดปราศรัยเปรี๊ยะอย่างไรก็ยังมีข้อบกพร่อง ทำให้เจ้าหญิงมีโช้วเคราะห์ที่ตีพร้อมจนถึงกับเป็นตัวละครประเภทตัวแบน นอกจากนั้นการที่เจ้าหญิงตัดสินใจผิดครั้งนี้ยังนำมาวิเคราะห์ทางจิตวิทยาได้ว่า เจ้าหญิงก็เหมือนผู้หญิงธรรมดาทั่วไป คือ รักสามีมากจนมีความต้องการเป็นหนึ่งในชีวิตของสามี เมื่อเจ้าชายเพชรมงกุฎแสดงให้เห็นว่ายังมีคนอื่นที่มีความสำคัญแก่ชีวิตเจ้าชายเช่นกัน ทำให้เจ้าหญิงคิดกำจัดคนผู้นั้นเสีย เพื่อว่าตนจะได้เป็นเจ้าของเจ้าชายแต่ผู้เดียว ทำให้เห็นได้ว่าตัวละครตัวนี้มีความสมจริงมาก

เมื่อถึงคราวแพ้เจ้าหญิงก็ยอมรับความปราชัยแต่โดยดี อันที่จริงเจ้าหญิงรู้ว่าถ้าพูดความจริงต่อพระบิดา เจ้าหญิงอาจจะไม่ถูกเนรเทศ แต่เจ้าชายเพชรมงกุฎจะต้องมีผิดจึงยอมรับผิดเสียเอง เมื่อเจ้าหญิงจะออกจากเมือง ไควาลาบรรดานางกำนัลที่มาส่งอย่างคนที่ครองสติได้ว่า

จงไปเทิดที่เลี้ยง	นางนม
เชิญผู้มณเฑียรชม	ขึ้นหน้า
จำเรี่ยศรีศรีชมรมย์	ยื่นโยค
ครองชอบรอบรักษา	อยู่เยื้องฝั่งสาร ¹

จะเห็นได้ว่า เจ้าหญิงมิได้ครวญคร่ำไว้ให้แก่อย่างใด กลับเป็นฝ่ายอวยชัยให้พระ
ผู้ที่มาส่งเสียอีก บทกวีของเจ้าหญิงเมื่อจากเมืองไปแล้วก็มีความว่า

... อนงคนารถหัตถ์ไทย คลึงใจลิ่วโลก ออกพระโอษฐ์ว่าโอ้-
อก องค์พระชนกชนนี จอมโมลีของลูก พระปล้ำปลุกลูกรักษา
หวังสืบศักดิ์สุริยวงษ์ ลูกมาหลงดวงกาม พระไต่ความอัปยศ
เสียพระยศพระญาติ หัวสกลอณาเขตร พระจึงเนระเพชจากวัง
รอยเวรหลังลูกแก้ว ไต่สร้างแล้วปางบรรพ ... ²

แสดงว่าเจ้าหญิงรู้สึกตัวว่าไต่ทำความผิดอันเนื่องมาจากความหลง ทำให้
พระชนกชนนีต้องเดือดร้อน ทำให้เห็นได้ว่าเจ้าหญิงเป็นผู้ที่ไม่ปล่อยให้อารมณ์อยู่เหนือ
เหตุผล

¹ กัดจากต้นฉบับตัวเขียน.

² กัดจากต้นฉบับตัวเขียน.

สิ่งที่ควรยกย่องที่สุดในตัวเจ้าหญิง คือ ปัญญาในการผูกปริศนาอันเป็นปมสำคัญของเรื่อง ตัวปริศนานั้นแสดงความคิดซึ่งของปัญญาผู้สร้างปริศนาขึ้นได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นปริศนาที่ตีความได้ตรง แต่ผู้ที่จะตีความได้จะต้องมีสติปัญญาทัดเทียมกัน ตัวปริศนานั้นกลับไปกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างสนิทจนคนอื่นไม่รู้สึกลึกลับดั่งเกต แต่ในขณะที่เดียวกันปริศนาก็จะต้องถึงผู้รับอย่างแน่นอน ปริศนาครั้งแรกนั้นแสดงเมื่อเจ้าชายกำลังตกตะลึงจ้องมองนางอย่างตาไม่กระพริบ เจ้าชายก็ต้องมองเห็นอิริยาบถต่าง ๆ ของนางในขณะที่แสดงปริศนาได้ชัดเจน ส่วนปริศนาที่แสดงผ่านแม่สื่อมานั้น นางก็เลือกใช้ปริศนาที่ซ่อนมาในรูปของการทำโทษ ซึ่งทำให้แน่ใจว่ายายคนธำจะต้องนำไปเล่าให้เจ้าชายฟังอย่างแน่นอน ถ้านางใช้ปริศนาที่เคลือบแฝงอยู่ด้วยอาการอย่างอื่น เป็นต้นว่า การให้รางวัล ยายคนธำอาจจะไม่เล่าให้เจ้าชายฟังก็ได้ ปริศนาก็จะไม่ถึงเจ้าชายตามที่ต้องการ

ในเมื่อเจ้าหญิงประมุขก็มีลักษณะนิสัยที่ตรงข้ามกับเจ้าชายเพชรมงกุฎแทบทุกประการเช่นนี้ อาจจะทำให้คุณเป็นการแปลกที่เจ้าหญิงมาเป็นคู่ครองของเจ้าชายได้ แต่เมื่อพิจารณาตามหลักจิตวิทยาแล้ว จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ตรงข้ามกันมักจะดึงดูดซึ่งกันและกัน เจ้าหญิงเป็นผู้ที่มีลักษณะนิสัยเข้มแข็งและมีปัญญาเฉียบแหลมก็ย่อมจะพอใจชายที่มีลักษณะอ่อนกว่าเป็นธรรมดา ถ้าเจ้าหญิงได้คู่ครองที่มีลักษณะนิสัยคล้ายคลึงกับตน เช่น พุทธศรียุก็ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมลงแก่กัน จะเกิดความขัดแย้งเนื่องจากต่างต้องการจะเอาชนะกันดังที่ปรากฏในเรื่องนี้ และถ้าเจ้าชายเพชรมงกุฎได้คู่ครองเป็นหญิงประเภทอ่อนแอไม่มีความเป็นตัวของตัวเองเช่นเดียวกับตน เช่น นางเอกในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ ชีวิตก็จะพลอยล้มเหลวไปทั้งคู่เป็นแน่ ผู้ที่คิดผูกเรื่องนี้ขึ้นจึงเป็นผู้ที่เข้าใจจิตวิทยาของมนุษย์ได้ดีทีเดียว

2.3 พุทธศรียุ เป็นตัวละครที่จัดเข้าอยู่ในประเภทตัวประกอบ แต่พุทธศรียุก็เป็นตัวประกอบที่มีบทบาทมากที่สุดในเรื่อง แม้ว่าเนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎจะเป็นการผจญภัยของเจ้าชายเพชรมงกุฎ แต่ผู้ที่มีสติปัญญาฝ่าฟันอุปสรรคทั้งหลายนั้นคือพุทธศรียุ

เนื่องจากพุทธศรีเป็นแก้วประภอบ ผู้แต่งจึงไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพุทธศรีมากนัก นอกจากในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเจ้าชายเพชรมงกุฏ บอกแต่ว่าเป็นมนตรีผู้หนึ่งของท้าวรัตน ได้รับความไว้วางพระทัยให้ทำหน้าที่พี่เลี้ยงของเจ้าชายเพชรมงกุฏ ที่จากรณจากตำแหน่งหน้าที่พุทธศรีคงจะมีอายุอยู่ในวัยกลางคน และเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในวิชาการแขนงต่าง ๆ เมื่อเจ้าชายเพชรมงกุฏเสด็จออกไปผจญภัยนอกเมือง พุทธศรีได้ติดตามไปด้วยและได้คอยช่วยเหลือเจ้าชายในทุก ๆ ด้าน เป็นทั้งเพื่อนเดินทาง คู่คิดในการวางแผนกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่ปรึกษาคอยแก้ปัญหาก็เกิดขึ้น ตลอดจนเป็นสคิกคอยเตือนให้เจ้าชายทำสิ่งที่ถูกที่ควร เมื่อพิจารณาพฤติกรรมทั้งหมดของพุทธศรีแล้ว ก็สรุปได้ว่าพุทธศรียึดถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเป็นการสนองความประสงค์ของเจ้าชายให้ดีที่สุด โดยไม่ได้นึกถึงศีลธรรมหรือความถูกต้องแต่ประการใด แม้ว่าจะต้องวางอุบายเพื่อให้เจ้าชายยึดมั่นของผู้อื่น หรือทำให้เจ้าหญิงผู้ที่ไม่มีความผิดต้องถูกเนรเทศออกจากเมือง แต่มีข้อยกเว้นว่า ถ้าความประสงค์ของเจ้าชายอาจจะทำให้เจ้าชายเดือดร้อนขึ้นได้ในภายหลัง เช่น การประหารแหวนให้หญิงสามัญซึ่งเพิ่งได้รู้จักกัน หรือการละทิ้งเจ้าหญิงประทุมาคีไป พุทธศรีก็จะเข้าแก้ไขให้เจ้าชายต้องเสียประโยชน์น้อยที่สุด นับได้ว่าพุทธศรีเป็นผู้ที่เฉลียวในอุคมคติ คือ เป็นผู้ที่ยกเอาหน้าที่ไว้เหนือสิ่งอื่นใด

พุทธศรีมีบทบาทมากมายแต่ผู้อ่านแทบจะไม่ได้รับทราบอารมณ์หรือความรู้สึกของพุทธศรีเลย แม้จนกระทั่งเมื่อถูกเจ้าหญิงวางอุบายฆ่าด้วยยาพิษ พุทธศรีก็ได้แสดงอารมณ์แต่อย่างใด เจ้าชายเพชรมงกุฏเสียอีกที่ไม่พอพระทัยถึงกับปรารถนาจะละทิ้งเจ้าหญิงไป พุทธศรีเองกลับเป็นผู้ชี้แจงให้เจ้าชายทรงเข้าใจความรู้สึกของเจ้าหญิงประทุมาคีว่า

พี่เลี้ยงวอนพาที่ พระภูมีย่าหมาง หาไหนนางคังนี้ ปรีชาฉีกวีธาภิ
ซึ่งนุชนาฏมุ่งหมาย หวังทำลายข้าบาท เพราะวรรณานิยม ในบรมราช
เสนาหา กลัวพี่ยาพาจาก บำราทราราดรรัก จึงคิดหักประหาร หวังพี่

ลาญพระหลง พิศวงอยู่วอน แห่งสายสมรเหมือนหมาย ไซ้ทำลายล้างรัก
พระจงหนักหน่วงคิด นางสุจริตดอก ณ พอ ¹

เหตุการณ์ตอนนี้อาจจะตีความได้ว่า พุทธรดีเป็นผู้ที่มีวิจรรณาณารอบคอบ มองเห็น
ทุกสิ่งทุกอย่างได้ตรงแท้ ไม่ตกอยู่ใต้อารมณ์โกรธแค้นหรือความอาฆาตพยาบาท

รายละเอียดเกี่ยวกับพุทธรดีเท่าที่สรุปได้จากพฤติกรรมในเรื่องมีน้อยเกินไปที่จะ
สรุปได้ว่าพุทธรดีเป็นคนอย่างไร เท่าที่ปรากฏก็เป็นลักษณะของคนในอุดมคติ คือ ปฏิบัติ
หน้าที่ได้ดีไม่มีข้อบกพร่อง ทำงานได้ไม่ผิดพลาด และไม่มีข้อเสียในด้านอุปนิสัย ทำให้
พุทธรดีเป็นตัวละครที่ไม่สมจริง จัดว่าเป็นตัวละครแบบตัวแบน

พุทธรดีเป็นตัวละครที่ไม่น่าศึกษาในแง่ลักษณะนิสัย แต่ศึกษาในแง่บทบาท
พุทธรดีมีตำแหน่งเป็นที่เลี้ยงของพระเอก ตำแหน่งที่เลี้ยงนี้พบได้ในวรรณคดีไทยมากมาย
หลายเรื่อง ซึ่งคงจะเป็นการสะท้อนความเป็นจริงเกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กในสมัยก่อนว่า
พ่อแม่ที่ฐานะดีพอสมควรจะจัดหาที่เลี้ยงมาให้ลูกของตน บรรดาที่เลี้ยงในวรรณคดีไทย
เหล่านี้มีบทบาทมากน้อยต่างกัน มีตั้งแต่เป็นตัวประกอบในเรื่องไม่มีบทบาทอย่างไร
ไปจนถึงที่เลี้ยงที่มีความสำคัญแก่นื่องเรื่องมาก พอจะแบ่งออกตามความสำคัญได้เป็น
3 ระดับ ดังนี้

ก: ที่เลี้ยงที่เป็นบริวาร ได้แก่ตำแหน่งที่เลี้ยงทั้งสี่ของพระโอรสและ
พระธิดาในเรื่องอิเหนา เป็นต้น ซึ่งไม่มีบทบาทมากไปกว่าเป็นเพื่อนหรือผู้คอยรับใช้
ใกล้ชิด

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), เรื่องเดิม, หน้า 118.

ข. พี่เลี้ยงที่เป็นคนคิด ใ้แก่ สายทองพี่เลี้ยงของวันทอง และนางแม่วพี่เลี้ยงของตวันทองในเรื่องไชยเชษฐ เป็นต้น พี่เลี้ยงพวกนี้มีบทบาทคอยช่วยเหลือพระเอกนางเอกอยู่บ้าง เป็นต้นว่า คอยออกรับแทนเวลานางเอกหรือพระเอกมีเรื่องโต้เถียงกับผู้อื่น คอยให้คำปรึกษา หรือเป็นแม่สื่อให้พระเอกนางเอกได้พบกัน

ค. พี่เลี้ยงที่เป็นผู้นอก ใ้แก่ พุทศรี นางจิตรเลขาหรือศุภลักษณ์ในเรื่องอนุทรหรืออนุภ เป็นต้น พี่เลี้ยงพวกนี้มีความสามารถมากกว่าพี่เลี้ยงสองพวกแรก เป็นผู้บันดาลให้เหตุการณ์เป็นไปตามความประสงค์ของพระเอกหรือนางเอก พี่เลี้ยงพวกนี้มีบทบาทสำคัญในเรื่องเทียบได้กับตัวละครสำคัญตัวหนึ่ง เช่น เทียบได้กับปู่เจ้าสมิงพรายในลิลิตพระลอ หรือ พระอินทร์ในนิทานชาดกเรื่องต่าง ๆ

เมื่อนำบทบาทของพุทศรีไปเปรียบเทียบกับบทบาทของตัวละครในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ แล้วจะเห็นได้ว่า นอกจากพุทศรีจะทำหน้าที่คล้ายกับเทพหรือผู้วิเศษคนสำคัญของเรื่องแล้ว ยังเปรียบบทบาทของพุทศรีได้กับของวิเศษหรืออาวุธวิเศษที่พระเอกใช้ฟันฝ่าอุปสรรคอันจะเกิดขึ้นในเรื่องได้อีกด้วย ในวรรณคดีหลายเรื่องพระเอกเกิดมาพร้อมกับอาวุธบุญบารมี เช่น สังข์ศิลป์ไชยเกิดมาพร้อมกับศร พระขรรค์ และสังข์ อีเหนาได้รับประทานภธจาริกหรือจากองค์ปะการะกาหลาในวันที่ประสูติ เป็นต้น เจ้าชายเพชรมงกุฎก็ได้พุทศรีมาเป็นพี่เลี้ยงตั้งแต่แรกเช่นกัน ทั้งสังข์ศิลป์ไชยและอีเหนาได้ใช้อาวุธคู่มือในการต่อสู้รบพุ่งจนได้ชัยชนะเสมอมา การผจญภัยของเจ้าชายเพชรมงกุฎก็เป็นการผจญภัยที่ต้องต่อสู้ แต่เป็นการต่อสู้ทางปัญญา ซึ่งพุทศรีก็เปรียบได้กับปัญญาอาวุธที่เจ้าชายไร้ซึ่งจัดอุปสรรคทั้งหลายให้สิ้นไป

อนึ่ง มีข้อที่น่าสังเกตว่า ถ้าตัดตัวละครคือพุทศรีออกเสียตัวหนึ่ง แล้วยกเอาบทบาทของพุทศรีไปเพิ่มให้เจ้าชายเพชรมงกุฎ ให้เจ้าชายมีสติปัญญาทำการต่าง ๆ ได้เอง เรื่องราวก็จะยังคงอยู่คงเดิม เพียงแต่ลักษณะของเจ้าชายเพชรมงกุฎจะเปลี่ยนไปเป็นแบบ

พระเอกในอุคตคติเช่นเดียวกับพระเอกในวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ หรืออีกนัยหนึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเจ้าชายเพชรมงกุฎและพุทธศรี คือ พระเอกในอุคตคติที่แยกออกเป็นตัวละคร 2 ตัว ตัวหนึ่งคือเจ้าชาย เป็นตัวแทนทางฝ่ายรูปลักษณะภายนอก อีกตัวหนึ่งคือพุทธศรี เป็นตัวแทนทางฝ่ายความสามารถภายใน ทำให้เห็นได้ว่าการแยกออกเป็น 2 ตัวเช่นนี้ ไม่ใช่สิ่งที่จำเป็นแก่เนื้อเรื่อง แต่จำเป็นแก่การสร้างลักษณะตัวละคร เพราะเมื่อแยกออกเป็นตัวละคร 2 ตัวเช่นนี้แล้ว พระเอกคือเจ้าชายเพชรมงกุฎก็ไม่ใช่ตัวละครที่ตีพร้อมยังขาดคุณสมบัติอีกหลายประการ จึงกลายเป็นตัวละครแบบตัวกลม

จากการวิเคราะห์ลักษณะนิสัยและบทบาทของตัวละครข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าคำพูดแทบทุกคำและการกระทำทุกชั้นทุกตอนของตัวละครไม่ว่าจะเป็นรายละเอียดปลีกย่อยเพียงใดก็ตาม ก็มีส่วนส่งเสริมให้ลักษณะนิสัยของตัวละครชัดเจนและสอดคล้องกับบทบาทของตัวละครนั้น ๆ อย่างดียิ่ง จนเห็นได้ชัดว่าไม่ใช่เป็นการบังเอิญ แต่เป็นความตั้งใจของผู้แต่งที่จะสร้างลักษณะนิสัยของตัวละครโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระเอกและนางเอกให้เป็นตัวละครที่สมจริง และชี้ให้เห็นว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องมิได้เกิดจากความบังเอิญ แต่ดำเนินไปเนื่องจากตัวละครเหล่านั้นมารวมอยู่ด้วยกันและมีความขัดแย้งกัน ความคิดดังกล่าวเป็นความคิดแบบสมัยใหม่อย่างที่ไม่น่าเชื่อว่าจะปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยสมัยเก่า เช่นลิลิตเพชรมงกุฎได้ เพราะเป็นความคิดที่เพิ่งจะเข้ามาสู่วงวรรณกรรมไทยเมื่อไม่นานมานี้เอง แต่เมื่อลิลิตเพชรมงกุฎสะท้อนความคิดเช่นนี้ออกมาได้ ก็มีทางอธิบายได้อย่างเดียวว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นกวีที่มีความเข้าใจในจิตใจของมนุษย์ และสามารถรู้ความเข้าใจนี้เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์วรรณคดีที่มีแนวโน้มนิยมสมัยใหม่ได้โดยไม่ต้องอาศัยอิทธิพลตะวันตกแต่อย่างใด แม้ว่าเนื้อเรื่องของลิลิตเพชรมงกุฎจะมีได้เกิดจากจินตนาการของท่านเอง แต่ท่านก็มีไต่ยัดถือเค้าเรื่องเดิมชนิดคำต่อคำ

ท่านเพียงแต่จับเนื้อความอันเป็นจุดสำคัญของเรื่องมาและได้เพิ่มเติมรายละเอียดเข้าไปมากมายโดยไม่ได้ทำให้เนื้อเรื่องเดิมเสียไปเลย กลับช่วยให้เนื้อเรื่องกระจ่างชัดขึ้น และลักษณะตัวละครเด่นชัดสมจริงยิ่งขึ้นไปอีก ผู้วิจัยจึงใคร่สรุปการวิเคราะห์ในบทนี้ ด้วยคำวิจารณ์เกี่ยวกับการสร้างลักษณะนิสัยตัวละครของวรรณคดีไทยในหนังสือวรรณคดี และวรรณคดีวิจารณ์ของ คร. วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ถึงผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นข้อสรุป การวิเคราะห์ลักษณะนิสัยตัวละครของลิลิตเพชรมงกุฎได้เป็นอย่างดี ดังนี้

อย่างไรก็ดี ถึงแม้เนื้อเรื่องของวรรณคดีไทยโดยมากจะเป็น ในทำนองที่เรียกว่าโรแมนติก แต่ก็ก็มีลักษณะของคลาสสิกและแบบ ศิลปะนิยมของจริง (realism) ระคนอยู่ด้วย... คือมีเนื้อเรื่อง และเหตุการณ์หลายอย่างอยู่เหนือเหตุผล แต่นิสัยใจคอของตัวละคร ตรงกันกับความจริงของธรรมชาติมนุษย์ มีกรวิเคราะห์ทางจิตวิทยา (psychological analysis) เฝี่ยมแหลมไม้แพ้ววรรณคดีอื่นใด¹

¹ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 181.